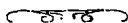

ԱՅԼԵԻԱՅԼԻՔ

ՀԻՆ ՀՈՈՄԻ ԼՐԱԳԻՐՆԵՐԸ

Երբ Հոմի իշխանութիւնը տարածուեցաւ բոլոր աշխարհիս ու կայսրութեան հետեւող զաւառները հարկադրուեցան Մայրաքաղաքին զօգուել, այդ միութիւնը կատարելու համար անբաւական էր առանձնական թղթակցութիւնը, այս պատճառով ծագում առին օրագիրները կամ ինչպէս լատիներէն կը կոչէին *acta diurna*, որոնց գաղափարն է գոյութիւնը Սուեռտոնիոսի համեմատ Յուլիոս Կեսարի կը պարտինք:

Երբեքները կամ քաղաքային գործառնութեանց տեղեկագիրները, զոր կրկնուէին *acta diurna* կամ *urbana* կ'անուանէ, պարբերական ըլլալուն պատճառաւ որոշուեցան Մեծ Տարեգրքին՝ զոր ըրմպայտութեան կը յօրինէին. Մերակոյտի գործառնութիւնը զրբէն՝ ուր առաջ կը բերուէին ծերակոյտի գումարութեան առնին տեղի ունեցած ճատերը, օրէնքներու ծրագրութեան, ատենագրութիւնները. Գործառնութիւնը իշխանին զրբէն՝ և հուսկ Յիշատակարան քաղաքային իրերու (*Commentarium rerum urbanarum*) հրատարակութեան՝ որ նշանաւոր պատմագիր Կրիսպոս Սալուստիոսի խմբագրութեամբ կազմուած կատարեալ շարաթաթերթ մըն էր. Սալուստիոս երեք հարիւր գերիներու օգնութեամբ մինչև անգամ 10000 օրինակ հրապարակի վրայ կը դնէր թերթին երևման օրը, որ է չորեքշաբթի:

Հոմի օրագիրներու պարունակութիւնը կարելի է երեք զլիւսաւոր խորագրի տակ դասաւորել. Պետական գործառնութիւններ. Տեղեկութիւնք կայսերական տան նկատմամբ. Յիշատակելի դէպքեր. ասոնցմէ զատ ուրիշ բաներ ալ կը ծանուցուէին:

Յորնազի վկայութեան նայելով այս նախնական օրագիրներու մէջ չէին պակասեր նաև ծնունդներու և մահերու ցանկը, ամուսնական յայտարարութիւններ, ապա-

հարգանի և ոճիրներու յիշատակութիւնը. այս վերջին տեղեկագրութիւնները սակաւաթիւներու հետաքրքրութիւնը միայն կրնային արթնցնել ու միանգամայն զբոսել զնահատանը հռչակաւորն Սենեկայի, որ կը հաւաստէր թէ Հոմի լրագիրները օրը ապահարգան մը կ'արձանագրէին:

Ձէին պակսեր նաև աշխարհիկ լուրերը, Դիոն Կասիոս կը վկայէ թէ Լիւիս Կայսրուհին օրագիրներու մէջ կը ծանուցանէր իրեն այցելող անձերու անունները, ծերակոտականներ, ատենակալներ ու դիւանագէտներ, գիտնականներ և բանաստեղծներ ու ազնուական տիկիներ. նոյնն ըրաւ նաև Սզրիպպինա՝ Ներոնի մայրը: Մարգարական ջրոնիկի մասին մէջ կը ծանուցուէին կրկէսի մէջ կատարուելիք հանդէսները և կը հրատարակուէր նաև մրցութեան օրը մէջ յաղթող անձերու ցանկը:

Կոմոդոս կայսրը՝ որ նախատինք չէր համարեր կրկէսի ասպնէզն իշնել իր պարզ ըմբիշ կամ սուսերամարտիկ, այդ օրագիրներու միջոցաւ ինքզինքը զրուատել կու տար իր ձեռքի հարուածներուն ու իր անգթութեանց համար: Այդ օրագրութեան մէջ հրատարակուեցաւ արքունեաց մէջ նախաթոռութեան նկատմամբ կանոնագիր մը՝ զոր կարակալաւ շարադրած էր. անոնց մէջ լոյս տեսաւ նաև այն ճառը՝ զոր խօսեցաւ Ալեքսանդր Մեկերոս ծերակոյտին մէջ կայսերական իշխանութիւնն ստանձնած ժամանակ: Այս բոլորէն յայտնի կ'երևի թէ օրագիրներու մէջ ամէն ճաշակի յարմար բան կը գտնուէր:

Ինչ ձևով կազմուած էին արդեօք այդ օրագիրները: Ո՛ր և է յիշատակութիւն չըլլալուն պատճառաւ անկարելի է գոնէ մերձաւոր գաղափար մը տալ անոնց էջերուն մեծութեան և թիւին նկատմամբ: Բայց եթէ մտածենք որ նոյն ատեն իրր թաղիք գործածական էր միայն պապիրոսը կամ մագաղաթը, հարկ է ենթադրենք թէ այդ օրագիրներն իրենց ձևով ու կազմով շատ ընդարձակ պէտք չեն եղած ըլլալ, հետեւաբար ասութիւններն ալ աւելի կարճ

և լակոնական, Ոմանք կը համարին թէ աղերսագիրներու և հրովարտականքու ձևն ունեցած ըլլան, այսինքն է տախտակներու վրայ արձանագրուած ու ժողովրդեան ցուցադրուած և կամ պատերու վրայ գրուած:

Օրագրին շարադրութեան համար ճշմարիտ խմբագրական պաշտօնաբան մը կազմուած էր. և մենք կրնանք այդ օրագիրը իբր տէրութեան պաշտօնաթերթ նկատել քանի որ կը համարուի թէ խմբագրական մարմինն իբր պետ հիւպատոս մը նշանակուած էր. իսկ աւելի ուշ ալ կայսերական զործակալ մը, որ կը հաղորդակցէր կայսեր հետ՝ իրմէ հրահանգներ ու պատուէրներ ստանալու:

Այս պաշտօնական լրագրութեան կողքին գոյութիւն ունէր նաև տեսակ մը առանձնական լրագրութիւն ալ, որուն կը նուիրուէին անհատներ իրենց լուրերը քաղելով հրապարակին, տուններու և պազի-լիկաներու կամ զործատուններու մէջ, ու այդ լուրերով կը կազմէին օրագիրը որ արագապէս ձեռքէ ձեռք կ'անցնէր մայրաքաղաքին և գաւառներուն մէջ. մերթապա մանր, չնչին, չհակադրուած գրեթէ ամբողջապէս յերիւրուած քրոնիկին արձագանգը կը հասնէր կայսրութեան ամենահեռաւոր անկիւնները:

Հնութեան քրոնիկագրերը՝ նման արդիներուն, մերթ առիթ կու տային այնպիսի դէպքերու, զոր հիմակ ալ մենք կ'աւազենք, նոյն իսկ երևակայեալ մահազգներ հրատարակելով իշխող արքաներու կամ դարուն նշանաւոր անձերուն նկատմամբ: Կիկերոն Ասիա գտնուած ատեն Հռոմի օրագրին մէջ կարդաց իր մահուան գեկուցումը:

Հնութեան օրաթերթերը լրագրական ծանուցումներ ալ կը պարունակէին, թէև բուն կատարեալ ծանուցումներու դրու-

թիւնը՝ ինչպէս կ'ըմբռնենք մենք այժմ ճարտարարուեստի այս մէկ ճիւղը, հռոմայեցիք տուններու և գաւիթներու որմերու, մահանոցներու ճակատներու, արձաններու պատուանդաններու վրայ կը կիրարկէին:

Թէ որքան տեղեյն այդ օրագիրները, որոշ չինք զիտեր, սակայն այնպիսի հնուութեան հասան՝ որու կրնան արդի օրաթերթերն ալ նախանձիլ: Անոնք իրենց հիմնադրին մահուէն մեկուկէս դար վերջ ալ դեռ շատ ծաղկեալ վիճակի մէջ էին: Ասոր վկայութիւն ունինք Պլինիոս կրտսերի (61-118 թ. Գ.) մէկ նամակին կտորը. ինք Հռոմէն հեռու իր քնակավայրէն՝ ուր նախ գանձապետ ապա դատաւոր ու կուսակալ պաշտօնավարեց, կը գրէ բարեկամի մը. «Օրագրին օրինակէն տալու և ինծի զրկելու սովորութիւնը միշտ պահէ՛ք»: Այդ օրաթերթերը Ալեքսանդր Սեւերոսի (222-235) ատեն դեռ կը հրատարակուէին. որով կրնանք տրամաբանօրէն ենթադրել թէ արևմտեան կայսրութեան անկման հետ օրագիրներն ալ հարկադրուեցան դադրել:

Հնութեան լրագիրները՝ տեղեկութիւններով ճոխ ու նիւթով հարուստ ըլլալով, դարուն պատմագիրներուն ծառայեցին իբր աղբիւր, անոնցմէ քաղելով այն լուրերը՝ որոնց այլապէս չէին կրնար տեղեկանալ: Տիտոս Լիւիոս, Տակիտոս և ուրիշներ իրենց գործերուն վարկը աւելցուցին օրաթերթերուն հրատարակած լուրերէն օգտուելով: Սուետոնիոս օրագիրները քննելով գտաւ պատմութեան յիշատակած ամենէն անողորմ բռնապետին՝ Տիբերիոսի ծննդեան օրը, և Կալիգուլայի ալ ծննդավայրը: Այսպէս ըրին բոլոր միւս պատմագիրներն ալ, որոնք յաջորդներուն անցուցին իրենց շահագրգիռ խուզարկութեանց արդիւնքը

* * *

